

Recenzie

Jan Váně: Komunita jako nová naděje? Náboženské (ne)institucionalizované komunity z pohledu sociologie náboženství
Plzeň, Západočeská univerzita v Plzni 2012, 188 s.

Nově se konstituující česká sociologie náboženství nemá dosud dostatek kvalitních odborných textů, které by se opíraly jak o dobrou znalost současné teoretické diskuse v obecné sociologii (i sociologii náboženství), tak o kvalitně provedená původní empirická šetření, zvláště šetření kvalitativní. Kniha *Jana Váněho* představuje v tomto ohledu úspěšný pokus o propojení teorie s empirickým šetřením a je zřetelným důkazem, že se na sociologické scéně objevuje nová nadějná generace. Platí přitom, že každý autor otiskuje ve svém díle jak své specifické odborné znalosti a dovednosti, tak i své osobnostní nastavení a dispozice, což v případě Jana Váněho samozřejmě platí také – vystudoval filozofii a religionistiku, doktorát získal z filozofie na FF Masarykovy univerzity v Brně a nyní pracuje na Katedře sociologie FF Západočeské univerzity v Plzni, kde se věnuje obecné sociologické teorii a sociologii náboženství. Jeho kniha ukazuje, v čem by mohlo být propojení tří oborů (sociologie, filozofie a religionistiky) přínosné, i když jde o text zřetelně a primárně sociologický.

Základním interpretačním rámcem a východiskem Váněho knihy je přesvědčení, že současný stav moderní společnosti (Váně se přiklání k používání označení „pozdní moderna“) je charakteristický především dvěma faktory – pluralismem a nejistotou. I když lze o těchto faktorech (především z analytických důvodů) hovořit odděleně, je zřejmé, že jsou spolu úzce provázány – pluralismus v dnešní době prostupuje veškerou sociální realitou a v jeho důsledku není schopna žádná skupina vytvořit (a legitimně obhájit) světonázor, který by byl akceptovaný celou společností. Dokonce ani skupina samotná nedokáže být všeobjímajícím společenstvím pro své vlastní členy. Jednoduše řečeno: společnost pozdní modernity nevytváří ucelený řád, ale spíše mění se (baumanovsky řečeno „tekutou“) konfiguraci, jejímž nejtypičtějším znakem je vzrůstající nejistota, a to ve všech sférách společnosti (v práci, rodině, ekonomice apod.). Za takové situace dochází, tvrdí Váně, k hledání obranných mechanismů a strategií, „které by umožnily jak jedinci, tak společností formovat a zachovat vlastní identitu“. (s. 7) Ve své knize se Váně zaměřuje na dvě z nich, které označuje jako „obrat k náboženství“ a „opětovné promýšlení konceptu komunity“. S explicitním přihlášením se v durkheimovské tradici pak vidí náboženství „jako systémovou nutnost pro

každou společnost, jako sílu, která poskytuje kognitivní, normativní a emoční vodítka pro své příslušníky“ (s. 8) a s (neexplicitním) přihlášením k úvahám katolického teologa Hanse Künga hovoří o „étosu dané země“, což znamená, že „ve veřejné sféře a veřejném diskurzu jsou přítomny (náboženské) hodnoty a symboly“ a tyto hodnoty a symboly „jsou přijímány coby nedílná součást tradičních hodnot společnosti“. (s. 8) Tento koncept by bylo vhodné dále a více analyticky rozpracovat, neboť v textu je spíše jen naznačen a je pravděpodobné (a jistě i záhodné), že se mu bude jeho autor věnovat v nějakém svém budoucím textu. Nicméně je to pravděpodobně právě (byť poněkud teologicky zatížený) koncept „étosu“, který vede Váněho k analýzám místa náboženství ve veřejném prostoru, což výrazně posiluje sociologickou perspektivu celé knihy, neboť tato perspektiva vrací do centra pozornosti výsostně sociologickou otázku po tom, co společnost integruje a jak je společnost vůbec možná. Váně pak tvrdí, že komunity jsou snahou o obnovení „sociálního“ v životech silně individualizovaných dnešních lidí, a proto se snaží téma komunit vrátit do centra pozornosti sociologie.

Váněho práce je z mého hlediska zajímavá především snahou o propojení několika okruhů (témat či perspektiv), které by bylo samozřejmě možné a přínosné studovat samostatně, ale ve vzájemném propojení vytvářejí originální osobitý přístup autora. První specifičností této knihy je zaměření na římskokatolickou církev, která (byť největší a nejvýznamnější náboženská skupina) byla a je sociology (a nejen v českých poměrech) přehlížena – velká část sociologů náboženství se více věnuje různým náboženským „anomáliím“ či menšinám. Důvodů této skutečnosti je jistě více, ale výrazně zde působí obava, aby se ze sociologie církve nestala „církevní sociologie“ (nebo „proti-církevní“ sociologie).

Druhou specifičností je identifikace komplikované situace neinstitucionalizovaných laických katolických komunit, jejíž členové se snaží vzdorovat všeobecné nejistotě a individualizačním tlakům okolní společnosti a současně se ocitají (různou měrou) v konfliktním vztahu s oficiálními církevními strukturami. Výsledkem tohoto napětí pak je (jak to dokládají poznatky z Váněho výzkumu) opuštění náboženského (v tomto případě převážně katolického) charakteru komunity a eliminace vazeb na původní (mateřskou) církev. Současně však platí, že komunity jsou na jedné straně výrazem vzdoru proti individualizaci, ale současně jsou na straně druhé součástí individualizace, resp. členství v komunitě je „individualizačním projektem“, což můžeme vnímat jako příklad ambivalentnosti života v podmínkách pozdní moderny (či postmoderny).

Další specifičností je aplikace analýzy nastolování agendy (agenda setting) jak na církev jako celek, tak na komunity. To je umožněno tím, že oba náboženské subjekty (jedním z vedlejších efektů recenzované knihy je zjištění,

že ačkoliv jsou komunity i oficiální církevní hierarchie součástí jednoho celku, v mnoha ohledech je vhodné na ně pohlížet odděleně) se snaží ovlivňovat veřejný prostor. V této části svého textu se Váně přibližuje obecnějším analýzám a snahám o vysvětlení silné sekularity české společnosti a pokračujícího procesu ubývání věřících (především katolíků). Jedním ze závěrů knihy je zjištění, že církev má sice vypracovanou dlouhodobou agendu, „rozhodně ale nemá příliš propracované strategie pro nastolování témat do veřejné agendy“ (v tomto ohledu je recenzovaná kniha zajímavou sondou do zákulisí římskokatolické církve, která nejenže je největší, ale má také viditelné tradiční mocenské ambice). K tomuto se přidává další faktor, který vede k oslabování církve v dnešní české společnosti: existuje „zásadní komunikační bariéra (související se vzájemnou nedůvěrou) mezi řadovými věřícími laiky ... a církevní strukturou (na všech úrovních s různou intenzitou)“ (s. 156-157). Tyto Váněho závěry se silně překrývají s poznatky, ke kterým došel např. ve své disertační práci Radek Tichý, když analyzoval proces slučování farností. Tato zjištění ukazují, že oslabování římskokatolické církve není zdaleka jen důsledkem existence sekularizovaného okolí církve, ale že toto oslabování je také způsobeno vnitrocírkevními faktory. Zde je pak na místě legitimní otázka, jak chce církev komunikovat s veřejností, když toho není schopna s vlastními členy? Na druhé straně Váně ukazuje, že v některých momentech se církvi daří prosadit v mediálním prostoru a že církev „nastoupila cestu k deprivatizaci“ (s. 154), což je patrné v propojování některých státních událostí s církevní rovinou (např. pohřeb Václava Havla).

Neopominutelnou rovinou knihy je metodologie samotného empirického výzkumu. Metodologická (a metodická) stránka prezentovaného šetření by mohla být v textu více popsána a podrobena otevřené sebereflexi, ale samotná skutečnost, že Váně provedl a zpracoval rozhovory s lidmi z různých úrovní katolické hierarchie (od biskupů až po řadové členy lokálních komunit), může přilákat zaslouženou pozornost a odborný zájem.

Jan Váně svojí knihou ukázal mnoho zajímavých souvislostí a v mnoha ohledech je jeho kniha inspirativní (pro sociologii, ale také pro církevní struktury). Lze oprávněně očekávat, že na jeho práci budou navazovat další autoři a že se jeho text stane základem jedné (dnes poněkud opomíjené) linie budoucí české sociologie náboženství.

Dušan Lužný